

Dr Vladimir Vuletić*

ČEMU ŽIVETI OVAJ ŽIVOT KAD NIKO IZ NJEGA NIJE IZAŠAO ŽIV: LEGAT PER VINDICATIONEM U DOBA EPIDEMIJE**

Singularne sukcesije mortis causa, kao posebne naredbe u testamentu, ograničene su na raspolaganja određenim, posebnim pojedinačnim pravima po normama starog rimskog civilnog prava. Bilo da je reč o prirodnoj smrti, nasilnoj ili smrti od neke zaraze u vreme epidemije, ove sukcesije, poznate pod imenom legati, morale su biti ostavljene u propisanoj formi, u pravno valjanom testamentu, i to tek nakon imenovanja univerzalnog sukcesora, kao najvažnijeg elementa svakog testamenta (institutio heredis est caput et fundamentum testamenti). Avgust je pravno potvrdio i posebne dokumente, kodicile, pod uslovom da su potvrđeni u testamentu (testamento confirmati). Kodicili nisu morali da budu sačinjeni u određenoj formi, ali su tehnički pretežno nalikovali na testament – drvene tablice na koje je nanet sloj voska. Legat per vindicationem, koji nastaje kada testator upotrebi reči do, lego, habeto (dajem, legiram, neka ima) bio je predmet određenog nesaglasja u vezi sa trenutkom svog važenja. Sabin i Kasije sa jedne i Nerva i Prokul sa druge strane, oštro su suprotstavljali argumente, što je poslužilo kao jedna od posebno zanimljivih kontroverzi sabinijanske i prokuleanske pravne škole.

Ključne reči: Legat – Epidemija – Sabinijanci – Prokuleanci – Jurisprudencija.

1. PRVA KONTROVERZA

In eo solo dissentiunt prudentes, quod Sabinus quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores, quod ita legatum sit, statim post aditam

* Autor je vanredni profesor na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, pfc@ius.bg.ac.rs (Republika Srbija)

** Ovaj rad nastao je kao rezultat istraživanja u okviru Projekta Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu „Epidemija. Pravo. Društvo.“

hereditatemputant fieri legatarii, etiamsi ignoret sibi legatum esse dimissum; et posteaquam scierit et cesserit legato, proinde esse atque si legatum non esset; Nerva vero et Proculus ceterique illius scholae auctores non aliter putant rem legatarii fieri, quam si voluerit eam ad se pertinere. Sed hodie ex divi Pii Antonini || constitutione hoc magis iure uti videmur quod Proculo placuit nam: cum legatus fuisset Latinus per vindicationem coloniae, ‘Deliberent’, inquit, ‘decuriones, an ad se velint pertinere, proinde ac si uni legatus esset.’¹

U ovome se jedino razilaze mišljenja učenih pravnika, što Sabin i Kasije i ostali učitelji naše škole smatraju da ono što je legirano postaje svojina legatara odmah po prijemu nasljedstva, čak i ako ne zna da je legatar, a ako saznao i odbio legat, smatra se kao da legat nikad nije ni postojao. Nerva, Prokul i ostali pravници te škole smatrali su da samo onda legirana stvar postaje predmet svojine legatara ako je on hteo da mu pripadne. Danas, iz jedne konstitucije božanskog Pija Antonina, mogli bismo zaključiti da se pretežno primenjuje Prokulovo shvatanje, jer u slučaju da je legatom per vindicationem ostavljen Latin (oslobodjenik) koloniji, imperator kaže: Neka se dekurioni posavetuju da li žele da im on pripadne, kao da se pojedincu ostavlja u legat.

Testator, koji je želeo da zavešta *legatum per vindicationem* je obično primenio reči: „*Titius hominem Stichum do lego.*“² Gaj, međutim, misli da se legat zove *per vindicationem*, zato što čim naslednik prihvati nasleđe, legatar dobija kviritsku svojinu nad onim što mu je bilo zaveštano. Ako legatar želi da potražuje zaveštanu stvar ili od naslednika ili od nekog drugog imaoca, on mora da koristi *rei vindicatio*. Otuda Gaj (2.195) postavlja sledeće pravno pitanje: ‘Kada i kako legatar, koji ne zna za legat stiće svojinu nad nečim što mu je bilo zaveštano legatom *per vindicationem*?’

Ovo pitanje je dovelo do kontroverze između sabinijanaca i prokuleanaca.³ Sabin, Kasije i ostali pripadnici sabinijanske škole drže

1 Gai. Inst. 2.195

2 Gai. Inst. 2.193.

3 U vezi sa Gai. Inst. 2.195, videti G. Baviera, *Le due scuole dei giureconsulti romani*, Firenze 1898 (repr. Roma 1970), 105–108; M. Voigt, *Römische Rechtsgeschichte II*, Stuttgart 1899 (repr. Aalen 1963), 222–229; M. Wlassak, „Vindikation und Vindikationslegat“, *SZ* 31/1910, 196–321, P. Voci, *Teoria dell’acquisto del legato secondo il diritto romano*, Milano 1936; B. Biondi, *Successione testamentaria e donazioni*, Milano 1955, 344–352; G. Grosso, *I legati nel diritto romano: parte generale*, Torino 1962, 361–370; P. Stein, „The Two Schools of

da legatar stiće zaveštanu stvar odmah i *ipso iure* pošto naslednik prihvati nasleđe (statim post aditam hereditatem), čak iako nije znao za nju. Kada je bio obavešten, on je mogao da odbije legat. Takvo odbijanje je imalo retroaktivan efekat: kao da legat nije ni bio zaveštan i naslednik stiće svojину na zaveštanoj stvari. Nerva, Prokul i ostali prokuleanci, sa druge strane, su mišljenja da legatar ne treba da postane vlasnik legata dok ne pokaže svoju nameru da ga prihvati (quam si voluerit eam ad se pertinere).

Na kraju ovog teksta, Gaj navodi da je u njegovo vreme prokuleansko mišljenje prevagnulo kao rezultat jedne konstitucije božanskog Antonija Pija. Kada je Latin zaveštan koloniji putem *legatum per vindicationem*, car je odlučio da dekurioni treba da razmotre da li će ga prihvatiti, kao da nije bio zaveštan koloniji nego pojedincu. Latin je bivši rob čija manumisija nije bila u skladu sa zahtevima *ius civile*.⁴ Dešavalo se to i u vreme epidemija, kada nije bilo prilike da se manumisija izvede na propisani način. Verovatno u vreme vladavine Avgusta, *Lex Iunia* je regulisala poziciju Latina dajući im slobodu, bez rimskog državljanstva, stoga su se oni zvali *Latini Iuniani*.⁵ Pitanje da li Latin može biti predmet *legatum per vindicationem* nije relevantno za kontroverzu.⁶ Očigledno, neko je zaveštao takav legat koloniji i Antonije Pije je doneo konstituciju sa uputstvima koja se odnose na ovo pitanje. To je poslužilo Gaju da ovu odluku imperatora proglasi kao osnov za prevagu prokuleanskog stava.

Moderni autori su dosta pažnje posvećivali ovom problemu. Vojt i Falki, su objasnili kontroverzu putem progresivno/konzervativne antiteze.⁷ Prema Vojtu⁸ konzervativni sabinijanci su isstrajavali u formalnom pristupu koji je podrazumevao prevagu formalno izrečenog u odnosu na mišljenje (*rigor iuris* i *verbi ratio*), dok su se progresivniji prokuleanci čvrsto držali da su jednakost u pravičnosti i volja (*aequi-*

Jurists in the Early Roman Principate“, *CLJ* 31/1972, 25–26; D. Liebs, „Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat“, *ANRW* 2.15/1976, 255; G.L. Falchi, *Le controversie fra Sabiniani e Proculiani*, Milano 1981, 46–56.

4 Gai. Inst. 1.17.

5 Gai. Inst. 3.56.

6 Strogo govoreći Latin i ne može biti predmet *legatum per vindicationem*, jer je samo kviritska svojina mogla biti predmet takvog legata i slobodan čovek nikada ne može biti predmet kviritske svojine.

7 Voigt (1899), *op. cit.*, 222–229; Falchi (1981), *op. cit.*, 46–56.

8 Voigt (1899), *op. cit.*, 222–229;

tas i *voluntatis ratio*) dominantan osnov zaključivanja. Prokuleansko mišljenje po kome legatar ne postaje vlasnik ukoliko nije želeo da mu legat pripadne je istinska ilustracija *voluntatis ratio*. Međutim, *verba voluntas* status se primenjuje kada značenje reči u testamentu nije jasno, tako da *voluntas* treba vezivati za nameru testatora a ne za onu legataru. Povrh toga, Vojt nije uspeo da pokaže na koji način je sabinijski način gledišta ilustracija njihove istarajnosti u formalnom pristupu *rigor iuris verbi ratio*.

Za razliku od Vojta, Falki ističe kako prokuleanska škola zastupa tradicionalni pristup, dok sabinijska biva progresivnija. Predstavnici prokuleanske škole su smatrali da se testatorova svojina na zaveštanoj stvari gasi njegovom smrću i da, kao posledica, zaveštana stvar postaje *res nullius*. Samo eksplicitnim izrazom njegove volje, legatar može steći svojinu nad onim što mu je zaveštano legatom *per vindicationem*. Falki karakteriše ovu radnju kao jednostranu: s obzirom da je zaveštana stvar bila *res nullius*, samo je reakcija primaoca bila od ikakve važnosti. Prema Falkiju, sabinijsanci su uveli inovaciju podesnu njihovoj preokupaciji da ograniče broj *res nullius*. Sabinijsanci su odlučili da legatar postaje vlasnik zaveštane stvari odmah posle *aditio hereditatis*. Drugim rečima, legatar postaje vlasnik bez obzira na (ne)izraženu volju. Volja prethodnog vlasnika, testatora, dovoljan je osnov legatarovog sticanja. Legatar je, kao što smo videli, imao mogućnost i da odbije legat. U tom slučaju, sabinijsanci su iskoristili fikciju: bilo bi kao da legat nije ni zaveštan. Mana u Falkijevoj teoriji je što nema izvora koji bi potvrdio navodnu preokupaciju sabinijsanaca da ograniče broj *res nullius*. Štaviše, Gaj (2.195) ne spominje *voluntas testatoris*. Sabinijsko mišljenje da legatar stiče *legatum per vindicationem* odmah posle *aditio hereditatis* ne ukazuje da su uzeli u obzir testatorovu *voluntas*.

Kontroverza koju razmatramo pojavila se u prvom veku. Gaj ne daje nikakve detalje o konkretnom slučaju koji je doveo do kontroverze. Međutim, postoji Pomponijev tekst koji spominje problem koji je bio sličan i uporediv sa problemom u korenu kontroverze. U nastavku, ovaj tekst će se koristiti kao rekonstrukcija mogućeg pravnog problema koji je osnova kontroverze. U relevantom tekstu⁹ Pomponije je opisao dva slučaja. Mi ćemo razmatrati drugi.

Zaveštalac Petar je ustanovio Marka kao svog naslednika i zaveštao službenost legatom *per vindicationem* legataru Pavlu. Posle

9 D. 8. 6. 19. 1. (*Pomponius libro 32 ad Sabinum*)

aditio hereditatis, Pavle i dalje nije znao da je službenost njemu zaveštana¹⁰ Međutim, ako seoske zemljišne službenosti nisu korišćene u periodu od dve godine, one propadaju. Pre nego što je dve godine isteklo, Pavle je prodao svoje imanje Komodu. Kupac Komod saznaje za službenost i želi da iskoristi pravo prelaska preko poslužnog dobra koje sada pripada nasledniku Marku, ali on to odbija. Stoga je izbio sukob između Marka i Komoda oko punovažnosti službenosti.

U stvari, srž problema je da li je legatar Pavle stekao službenost koja je bila njemu zaveštana. Čini se da se kupac Komod konsultovao sa prokuleancima, koji su ga posavetovali da podigne *vindicatio servitutis* protiv Marka. Oni su se držali stanovišta da legatar Pavle nikad nije potvrdio legat, i da stoga nije stekao službenost. Posledično, kupac imanja Komod nije bio ovlašćen da koristi službenost. Sabinijanci su sa druge strane odgovorili da je legatar Pavle stekao legat *ipso iure* i odmah posle *aditio hereditatis*, i da stoga vlasnik povlasnog dobra Komod ima pravo prelaska.

2. PROKULENASKO STANOVIŠTE

Kada je Komod podigao *vindicatio servitutis* protiv Marka, potonji se obratio prokuleancima sledećim pitanjem: „Kada i kako neupućen legatar stiče nešto što mu je bilo zaveštano putem *legatum per vindicationem*?“ Prema prokulijancima, može se raspravljati da zaveštana stvar nije postala legatarova imovina osim ako je on želeo da mu ona pripada (*quam si voluerit eam ad se pertinere*). Ovo je značilo da legatar, koji nije bio svestan da mu je legat zaveštan, nije ga ni stekao. Stoga, nije mogao da ga prenese osobi D i D nema pravo prelaska preko imanja osobe B. Kako su prokulijanci stvorili svoj argumentaciju?

Prokuleanci su, moguće, svoju argumentaciju temeljili na idejama Ciceronovog dela *Topica*, koji u okviru *locus ex causis* ističe dve vrste uzroka:

*Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliae sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione suum quasi opus efficiant, vel ut omne intereat quod ortum sit: aliae autem aut voluntate efficiant aut perturbatione animi aut habitu aut natura aut arte aut casu...*¹¹

10 Pomponije nas ne informiše o razlogu Pavlovog neznanja; on je možda bio u inostranstvu ili je postojao neki drugi razlog, kao, npr. epidemija kuge.

11 Cic. *Topica*, 16.62

„Postoji veća razlika u uzrocima u smislu da neki ostvaruju svoj rad takoreći bez sklonosti uma, bez *voluntas* ili bez mišljenja; npr. pravilo da sve što se rodi mora da umre. Drugi deluju kroz *voluntas*, ili duševnu uznemirenost, ili narav, prirodu, veštinu, ili šansu...“

Ciceron, dakle, pravi razliku između uzroka koji ostvaruju svoj rezultat i drugih koji proizvode efekat kroz volju (*voluntate*), agitaciju uma (*perturbatione animi*), narav (*habitu*), prirodu (*natura*), veštinu (*arte*), ili šansu (*casu*). Sledstveno ovome *legatum per vindicationem* je bio posledica drugog uzroka. utičući na sticanje legatarata, kroz akt volje ili legatarov *voluntas*. Samo ako je Pavle bio informisan o legatu i ako ga je priznao (*quam si voluerit eam ad se pertinere*), on bi postao vlasnik službenosti. S obzirom da Pavle nije bio svestan da mu je službenost zaveštana, on je nije priznao manifestacijom svoje *voluntas*. Stoga, kada je prodao svoje imanje, kupac Komod nije postao titular službenosti i nije imao nikakvo pravo prelaska.

Prokuleanska argumentacija se, stoga, može ovako rekonstruisati:

- A) Niko ne može da stekne nešto nesvesno.
- B) *Legatum per vindicationem* nastaje aktom volje legatarata
- C) Pavle nije znao da je pravo službenosti njemu zaveštano
- D) Pavle nije stekao pravo službenosti, niti Komod, koji je kupio zemlju od Pavla.

3. SABINIJANSKO STANOVIŠTE

Kupac imanja Komod je pitao sabinijance da li neupućen legatar može da stekne nasleđe koje mu je zaveštano putem *legatum per vindicationem*. Prema mišljenju ove škole, moglo bi se tvrditi da je legatar stekao takav legat *ipso iure* i odmah posle *aditio hereditatis*. To je značilo da je legatar stekao službenost, iako je bio nesvestan da mu je ona bila zaveštana. S obzirom da je Komod, kupio imanje od Pavla, on je takođe stekao službenost koja je za njega vezana.

Sabinijanci su, čini se, upotrebili isti *topos* kao i prokuleanci kako bi stvorili svoju argumentaciju, naime, *locus ex causis*, ali su ga upotrebili na drugi način.¹² Kako je gore navedeno, Cicero (*Top.*, 16.62)

12 Više o načinu zaključivanja rimskih pravnika okupljenih u školama sabinijanaca i prokuleanaca vid. V. Vuletić, *Rimska klasična jurisprudencija – dileme i pravne kontroverze u Gajevom delu*, Beograd 2017, 31–52.

je napravio razliku između dve vrste uzroka: neki dovode do onoga što bi se moglo nazvati njihovim radom bez ikakve sklonosti uma, bez *voluntas* ili bez mišljenja, a drugi imaju efekat kroz *voluntas*, ili psihičku uznemirenost, itd. Dok su prokuleanci upućivali na potonje vrste uzroka, sabinijanci su verovatno smatrali prvobitne relevantnima. Prema sabinijancima, *legatum per vindicationem* je bio uzrok koji dovodi do svojih efekata bez ikakvog akta volje, npr. *statim* i *ipso iure*. To znači da je Pavle, iako je bio neupućen u činjenicu da mu je službenost zaveštana, stekao legat. Kada je Komod kupio imanje od Pavla, on je takođe stekao službenost koja je bila vezana za imanje.

Sabinijanska argumentacija u prilog Komodu može biti rekonstruisana na sledeći način:

- A) *Legatum per vindicationem* nastaje i proizvodi dejstvo bez ikakvog nagoveštaja legatarevog *voluntas*,
- B) Legatar stiće takav legat *ipso iure* i *statim*.
- C) Pavle nije bio svestan da mu je službenost zaveštana. Pored toga, on je stekao službenost *ipso iure* i odmah posle prihvatanja nasleđa.
- D) Dakle, Pavle je stekao službenost kao i Komod, koji je kupio zemlju od Pavla.

4. REŠENJE KONTROVERZE

U modernoj literaturi, pitanje koje je mišljenje prevagnulo je dosta diskutovano, s obzirom da izvori ne pružaju nedvosmislen odgovor. Gaj (2.195) je smatrao da je prokuleansko mišljenje prevagnulo kao rezultat konstitucije Antonija Pija.

U jednom drugom slučaju, međutim, Pomponijev tekst koji je savremenik Gaja, ukazuje da je očigledno pod uticajem sabinijanske škole. Relevantni tekst je *D.8.6.19.1*, isti kao onaj što je korišćen da (re) konstruiše kontroverzu u *Gai. Inst. 2.195*:

Si per fundum meum viam tibi legavero et adita mea hereditate per <constitutum tempus ad amittendam servitutem> ignoraveris eam tibi legatam esse, amittes viam non utendo. Quod si intra idem tempus, antequam rescires tibi legatam servitutem, tuum fundum vendideris, ad emptorem via pertinebit, si reliquo tempore ea usus fuerit, quia scilicet tua

esse coeperat > *ut iam nec ius repudiandi legatum tibi possit contingere, cum ad te fundus non pertineat.*¹³

„Ako ću ti zaveštati pravo prolaska preko mog imanja i ako posle prihvatanja mog nasleđa ti ostaneš nesvestan da je legat tebi zaveštan za period vremena koje je propisan za gubljenje ropstva, ti ćeš izgubiti pravo prelaska ne koristeći ga. Ali ako prodaš svoje imanje u istom periodu vremena, pre nego što si znao da ti je službenost zaveštana, pravo prelaska će pripasti kupcu ako ga iskoristi u preostalom periodu vremena. Ovo je zbog toga što je službenost počela da bude tvoja. S obzirom da imanje više ne pripada tebi, pravo da odbiješ legat više ne utiče na tebe.“

U ovom tekstu Pomponius je opisao dva slučaja. U prvom, testator Petar je zaveštao službenost (pravo prelaska preko njegovog imanja) legataru Pavlu. Posle *aditio hereditatis*, Pavle ostaje nesvestan činjenice da mu je službenost zaveštana i nije je koristio dve godine. Posledica je da je Pavle izgubio službenost. Uticaj sabinijanske teorije je očigledan: legatar bi izgubio svoju službenost samo ako ju je stekao *ipso iure* i odmah posle prihvata nasleđa. U drugom slučaju, legatar Pavle je prodao imanje Komodu pre nego što su dve godine istekle. U tom slučaju kupac Komod postaje vlasnik imanja i titular službenosti na imanju, pod uslovom da je koristio pravo pre isteka dve godine. Činjenica da kupac može da postane titular službenosti implicira da je legatar Pavle već bio vlasnik, iako je bio nesvestan legata. Iako Pomponije eksplicitno ne ukazuje na kontroverzu u ovom tekstu, on očigledno izražava sabinijansko gledište. Osim Pomponija, takođe se čini da je Julijan bio pod uticajem sabinijanskog gledišta.¹⁴ U *D. 30.44.1*, Ulpijan blago odstupa od mišljenja sabinijanske škole:

*Si quis rem, sibi legatam ignorans adhuc, legaverit, postea cognoverit et voluerit ad se pertinere, legatum valebit, quia, ubi legatarius non repudiavit, retro ipsius fuisse videtur, ex quo hereditas adita est: si vero repudiaverit, retro videtur res repudiata fuisse heredis.*¹⁵

13 D. 8. 6. 19. 1. (*Pomponius libro 32 ad Sabinum*)

14 D. 30. 81. 6. (*Julianus libro 32 digestorum*): *Si Titius, cui Stichus legatus fuerat, antequam sciret ad se legatum pertinere, decesserit et eundem Seio legaverit et heres Titii legatum non repudiaverit, Stichum Seius vindicabit.*

15 D. 30. 44. 1. (*Ulpianus libro 22 ad Sabinum*). Od trenutka kada postaje jasno da legatar koji je bio nesvestan da mu je *legatum per vindicationem* zaveštan neće odbiti nasleđe, on se smatra vlasnikom sa retroaktivnim efektom. Ovde,

Ovaj tekst je naveo savremene pisce da ističu kako je prokuleansko mišljenje prevagnulo,¹⁶ dok ostali smatraju da je prevagnulo sabinijasno gledište.¹⁷ Vlasak smatra da ni prokuleansko ni sabinijasno mišljenje nije prevagnulo.¹⁸ On je ubeđen da su oba gledišta odbačena u prilog novoj teoriji, koju je on pripisuje Salviju Julijanu.¹⁹ Prema ovoj teoriji, svojina nad zaveštanom stvari je na čekanju (*ad pendente*) dok legatar ne odluči da li želi da stekne legat ili ne. Ako želi, legat se smatra njegovom svojinom sa retroaktivnim efektom od dana *aditio hereditatis*. Ako ga pak legatar odbije, legat postaje svojina naslednika, takođe sa retroaktivnim dejstvom. Valsakova teorija je bila razmatrana i ubedljivo opovrgnuta od strane Vocija.²⁰ Štaviše, pravno pitanje koje je razmatrano ovde je fundamentalno različito od pitanja u Gai. Inst., 2.195, za legatara koji nije bio svestan da mu je legat zaveštan.

Zaključak je da nigde u ovim izvorima se ne upućuje na kontroverzu škola, niti ijedan od autora eksplicitno upućuje na sabinijasno ili prokuleansko gledište. Dvosmislenost u izvorima nagoveštava da nijedno od mišljenja nije prevagnulo. Ova kontroverza nikad u potpunosti nije rešena i zato je nastala i nova.

Ulpian blago odstupa od sabinijanskog gledišta: aspekt retroaktivnosti je novina. Ipak, rezultat je isti: ako legatar nije odbio legat, on se smatra vlasnikom od trenutka kada naslednik prihvata nasleđe. Ako ga je legatar odbio, legat nikad nije ni bio njegov. Onda se smatra da nasleđe pripada nasledniku sa retroaktivnim dejstvom.

- 16 Baviera i Libs smatraju da je prevagnulo sabinijasno mišljenje. Vid.: G. Baviera, *op. cit.*, 107, D. Liebs, *op. cit.*, 257.
- 17 V. Arangio-Ruiz, *Instituzioni di diritto romano*, Napulj 1960, 570–571; P. Voci (1963), *op. cit.*, 372–382.
- 18 M. Wlassak (1910), 236–253, slede ga L. Amirante, „Per la storia dei testi giurisprudenziali classici“, *Labeo* 3/1961, Napoli, 249–253, i B. Biondi, *Instituzioni di diritto romano*, Padova 1947, 344–352. G. Grosso, *op. cit.*, 364–370, je saglasan sa Vlasakom da se, pored prokuleanskog i sabinijanskog gledišta pojavilo i treće mišljenje, ali nije saglasan da je ono prevagnulo.
- 19 Lisenova drži da je ključni argument u prilog njegovom gledištu nadjen u Julijanovom fragmentu iz *Digesta D. 30.86.2. (Iulianus libro 32 digestorum)*. U ovom tekstu, Julijan smatra da kada je rob zaveštan, status tog roba i svega što je povezano sa njim je na čekanju (*in suspenso est*) dok legatar ne odluči da li će ili ne da odbije legat. Ako ga odbije (*nam si legatarius reppulerit*), smatra se da rob nikad nije bio njegov. Ako ga, sa druge strane, on ne odbije (*si non reppulerit*), smatra se da je rob njegov od dana kada naslednik prihvata nasleđe, T. Lessen, *Gaius meets Cicero*, Leiden – Boston 2010, 222.
- 20 P. Voci (1963), *op. cit.*, 384–386.

5. DRUGA KONTROVERZA

Illud quaeritur, quod sub condicione per vindicationem legatum est, pendente condicione cuius esset. Nostri praeceptores heredis esse putant exemplo statuliberi, id est seius servi, qui testamento sub aliqua condicione liber esse iussus est, quem constat interea heredis servum esse. Sed diversae scholae auctores putant nullius interim eam rem esse; quod multo magis dicunt de eo, quod sine condicione pure legatum est, antequam legatarius admittat legatum.²¹

Postavlja se pitanje: ako je određen pod uslovom *legat per vindicationem*, čija je stvar dok se uslov ne ispuni? Učitelji naše škole smatraju da pripada nasledniku, kao i u slučaju *statulibera*, tj. roba koji je testamentom oslobođen pod nekim uslovom, za koga je prihvaćeno da je za to vreme on rob u svojini naslednika. Ali, pisci druge škole misle da stvar za ovo vreme nije ničija. To isto, iz više razloga, tvrde za bezuslovni *legat* pre nego što ga *legatar* ne prihvati.

Kontroverza koja se razmatra je povezana sa kontroverzom u *Gai. Inst. 2.195*. Oba teksta se odnose na diskusiju o *legatum per vindicationem* (*Gai, 2.193–200*). Kada testator ostavi *legatum per vindicationem*, on može dodati uslov: *legatar* to postaje pošto uslov bude ispunjen. Ovakva situacija dovodi do sledećeg pravnog pitanja: „Ako je nešto uslovno zaveštano putem *legatum per vindicationem*, kome ono pripada dok je uslov na čekanju?“ O ovom pravnom problemu *sabinijanci* i *prokuleanci* su imali različita gledišta.²² Dok je prethodni dodelio zaveštani objekt nasledniku u međuvremenu, kasniji je zastupao gledište po kojem ono ne pripada nikome. *Gaj*, štaviše, spominje argument koji ide u prilog *sabinijanskom* gledištu. *Sabinijanci* su isticali da dok je uslov na čekanju, *legat* pripada nasledniku *exemplo statuliberi* po analogiji sa *statuliber*. *Statuliber* je rob kome je dodeljena sloboda testamentom pod sa uslovom. Dok je uslov na čekanju, takav rob se nazivao *statuliber* i pripadao je nasledniku.²³

21 *Gai. Inst. 2.200*.

22 Odnoseći se na kontroverzu u *Gai, 2.200*, vid. G. Baviera, *Le due scuole dei giuriconsulti romani*, Firenca 1898, 107–108; M. Voight, *op. cit.*, 229, B. Schwarz, „Das strittige Recht der römischen Juristen“, *Festschrift Fritz Schulz. II* (eds. V. Arangio–Ruiz, H. Niedermeyer), Weimar 1951, 201–225; B. Biondi, *op. cit.*, 541–543; G. Grosso, *op. cit.*, 452–456; P. Stein, *op. cit.*, 25–26; B. Santalucia, *L'opera di Gaio „ad edictum praetoris urbani“*, Milano 1975, 92–94; D. Liebs, *op. cit.*, 256; G. L. Falchi, *op. cit.*, 46–56; E. Stolfi, „Il modello delle scuole in Pomponio e Gaio“, *SDHI 63/1997*, 63–64.

23 *Ulp. Ep. 2.1–6*.

Prokuleansko gledište po kome legat ne pripada nikome dok je uslov još na čekanju je možda nastalo putem analogije sa njihovim gledištem o legatu, zaveštanog bezuslovno putem *legatum per vindicationem*, pre nego što ga je legatar prihvatio, kao što je Gaj indirektno predložio. Završna rečenica u *Gai.Inst. 2.200* („ovo oni govore mnogo ubedljivije o stvari koja je zaveštana bezuslovno, pre nego što je legatar prihvatio legat“) odnosi se na kontroverzu u *Gai. Inst. 2.195*. Prema prokuleancima, neupućeni legatar nije odmah postao vlasnik stvari koja mu je zaveštana bezuslovno u *legatum per vindicationem*; on je morao da pokaže nameru da je ima. U međuvremenu, tokom perioda između *aditio hereditatis* i priznanja, legat nije pripadao nikome i kvalifikovan je bio kao *res nullius*. Čini se da je Gaj predlagao rečima „*quod multo magis dicunt*“ da je ovo rezonovanje ubedljivije nego što je prokuleansko u slučaju uslovnog legata. S obzirom da je po definiciji bilo nemoguće da *legatum per vindicationem* zaveštan bezuslovno (*sine condicione pure*) pripada nasledniku pre nego što ga legatar prihvati, on se može smatrati kao *res nullius*.

Neki pisci, uključujući Vojta i Falkija, objašnjavaju kontroverzu između sabinijanaca i prokulijanaca u distinkciji konzervativnog protiv progresivnog.²⁴ Međutim, Falki iznosi argumente u prilog svom gledištu. Vojt nije objasnio u kom smislu je sabinijansko gledište bilo ilustracija njihovog *rigor iuris* i *verbi ratio*. Niti je izneo argumente u prilog svojoj izjavi da je prokulijansko mišljenje bilo primer njihove privrženosti *aequitas* i *voluntatis ratio*. Falki je smatrao da su prokulijanci bili konzervativni, dok su sabinijanci bili progresivni. On nije eksplicitno primenio svoju teoriju na kontroverzu u *Gai. Inst. 2.200*, zato što je to već uradio u prethodnoj Gajevoj kontroverzi 2.195. Prema Falkiju, prokulijanci su se povinovali arhaičnom načelu. Prema tom načelu, uslovno zaveštana stvar je bila *res nullius* dok se uslov nije ispunio. Sabinijanci su smatrali da legat pripada nasledniku dok je uslov na čekanju. Ovo bi značilo da je naslednik imao pravo da njime slobodno raspoláže. U trenutku kada uslov bude ispunjen, svojina prelazi na legatara, koji ima pravo na legat kao što je bio u trenutku *aditio hereditatis*. S obzirom da su prokuleanci hteli da izbegnu takve komplikacije, smatrali su da, u međuvremenu, legat ne pripada nikome. Međutim, Stein je priznao da se prokulijansko gledište dokazalo kao nezadovoljavajuće u praksi.²⁵

24 M. Voight (1899), *op. cit.*, 229; G. L. Falchi (1981), *op. cit.*, 46–56.

25 P. Stein (1972), *op. cit.*, 25–26.

Stejnova teorija je neadekvatna iz razloga što je nepotpuna: Stejn je objasnio samo zašto su prokulijanci odbacili sabinijansko gledište. On nije uspeo da objasni zašto su prokulijanci odlučili da uslovno zaveštan legat bude *res nullius*, čekajući uslov, i zašto su sabinijanci pripisali legat u svojinu naslednika u međuvremenu. Sa druge strane, Stein je kvalifikovao prokulijance kao analogiste a sabinijance kao anomaliste. U ovom slučaju su međutim sabinijanci smatrali da uslovni legat pripada nasledniku, po analogiji sa *statuliber*. Ovo znači da argument u prilog sabinijanskom gledištu koji je spomenuo Gaj, protivreči Stejnovoj teoriji.

Da vidimo kako bi ovaj problem mogao da bude razrešen u praksi:

Testator Marko je ustanovio Petra kao naslednika i zaveštao nešto uslovno u *legatum per vindicationem* legataru Pavlu. Odmah zatim, testator umire i Petar stupa u zaostavštinu. Dok je uslov bio na čekanju, legatar Pavle je uzeo zaveštanu stvar. Kao posledica toga izbio je sukob između naslednika Petra, sa jedne strane, i legatar Pavla sa druge, oko prava svojine nad zaveštanom stvari. Naslednik Petar je konsultovao sabinijance o pravnom problemu i očekivao je da *responsum* bude u njegovu korist. Prema sabinijancima, naslednik se može smatrati legitimnim vlasnikom zaveštane stvari i posavetovali su ga da podigne *rei vindicatio* protiv legatar. Legatar Pavle se, međutim, obratio prokulijancima za savet. Oni su smatrali da, dok je uslov na čekanju, zaveštana stvar ne pripada nikome. Ovo je značilo da je legatar zaposeo *res nullius*. Pogledajmo koje su argumente prokulijanci i sabinijanci koristili u prilog svojim *responsa*.

6. PROKULEANSKO STANOVIŠTE

Kada je naslednik Petar podigao *rei vindicatio* protiv legatar Pavla, legatar je postavio sledeće pravno pitanje prokulijancima: Kada mi je nešto uslovno zaveštan u *legatum per vindicationem*, kome legat pripada dok je uslov na čekanju, meni ili nasledniku?

Prokuleanci su odgovorili da može da se posmatra kako takav legat ne pripada nikome. Oni su najverovatnije došli do ovog gledišta putem analogije sa njihovim mišljenjem o *legatum per vindicationem* koje je zaveštanu bezuslovno pre nego što ga je legatar priznao.

Prokuleanci su možda svoj argument izgradili na osnovu Ciceronovog *locus a similitudine*.²⁶ Oni su naglasili sličnost između *legatum per vindicationem* koji je zaveštan bezuslovno i onog koji je zaveštan uslovno. Preciznije, oni su uporedili period u kome legatar nije (još uvek) prihvatio legat sa periodom u kome uslov nije (još uvek) bio ispunjen. U docnijem periodu legatar ne bi mogao da prihvati nasleđe. S obzirom da su prokuleanci zastupali stanovište po kome bezuslovni legat ne pripada nikome pre nego što legatar bude svestan njega i prihvati ga, oni su zastupali isto stanovište koje se odnosilo na uslovni legat, dok je uslov na čekanju.

Prokuleanska argumentacija u odbranu legatara može se ovako rekonstruisati:

- A) Stvar koja je zaveštana bezuslovno putem *legatum per vindicationem* ne pripada legataru niti nasledniku pre nego što je legatar prihvati i stoga je *res nullius*,
- B) S obzirom da je period pre priznanja uporediv sa periodom pre nego što je uslov ispunjen, sve stvari koje su zaveštane pod nekim uslovom su *res nullius*, dok je uslov na čekanju (*pendente*).
- C) Stvar je zaveštana u *legatum per vindicationem* pod nekim uslovom.
- D) Sledstveno ovome, zaveštana stvar ne pripada nikome dok je uslov na čekanju.

7. SABINIJANSKO STANOVIŠTE

Naslednik Petar je postavio sledeće pravno pitanje sabinijancima: Testator je zaveštao nešto legataru putem *legatum per vindicationem* pod određenim uslovom. Kome legat pripada dok je uslov na čekanju?

Sabinijanci su odgovorili da u međuvremenu, legat pripada nasledniku *exemplo statuliberi*. Sabinijanci su, izgleda, koristili isti Ciceronov *topos locus a similitudine*, kao i prokuleanci, ali su ih koristili na drugačiji način. Prokuleanci su naglasili sličnost između bezuslovnog i uslovnog legata, tačnije između perioda u kome legatar još nije priznao legat i onog u kome uslov još uvek nije bio ispunjen. Sabinijanci su, sa druge strane, iskoristili još jednu sličnost, onu između uslovnog

26 Cic., Top., 3.15; 10.41–45

legata i uslovne manumisije. Kako bi demonstrirali da su sabinijanci iskoristili *locus a similitudine*, iskoristili su neke od Ciceronovih misli. U drugom delu *Topica*, Ciceron razmatra četiri opšte vrste *locus a similitudine*.²⁷ Prvi tip argumenta dostiže svoj cilj putem nekoliko paralela i naziva se indukcija. Drugi tip argumenta sličnosti počiva na poređenju (*collatio*). Pod *locus a similitudine* takođe dolazi navođenje primera. Poslednji argument sličnosti koristi imaginarne primere. U ovom kontekstu, naročito je relevantna treća vrsta:

*Ex eodem similitudinis loco etiam exempla sumuntur, ut Crassus in causa Curiana exemplis plurimis usus est, qui testamento sic heredes instituti,²⁸ ut si filius natus esset in decem mensibus isque mortuus prius quam in suam tutelam venisset, hereditatem obtinuissent. Quae commemoratio exemplorum valuit, eaque vos in respondendo uti multum soletis.*²⁹

Od istih *topos* sličnosti, sastavljeni su primeri, kako je Kras koristio mnogo primera u *Causa Curiana* o onima koji su dobili nasleđstvo, ustanovljenih u testamentu kao naslednici na takav način da bi stekli nasleđstvo samo ako je sin bio rođen u roku od deset meseci i ako je umro pre nego što je dostigao zrelost. Ovakvo spominjanje primera je bilo delotvorno i pravnici ih dosta koriste u davanju *responsa*.

Sabinijanci, očigledno, koriste kao argument primer *statulibera*. S obzirom da *statuliber* pripada nasledniku pre nego što je uslov za njegovo puštanje ispunjen, uslovno zaveštani legat takođe pripada nasledniku, dok je uslov na čekanju. Poslednja Ciceronova primedba je posebno interesantna: Takvo spominjanje primera je bilo delotvorno i vi pravnici imate tendenciju da ih koristite podosta u davanju *responsa*. Ova izjava je ubedljiv argument u prilog teze koju pravnici svakako koriste u aktuelnoj argumentaciji u njihovim pravnim savetima.

27 Cic., *Top.*, 10.41–45.

28 Lesenova tvrdi da ovo izdanje teksta daje povod određenim problemima. Sem *instituti*, ostale mogućnosti su 1) *instituisset*, 2) *instituisent*, i 3) *instituti essent*. Shodno tome, različita prevođenja su nastala: 1) „kako je Crassus koristio mnogo primera u *Causa Curiana* o nekome ko je ustanovio naslednike u svom testamentu kako bi oni dobili nasleđstvo ako...“; 2) „kako je Crassus koristio mnogo primera u *Causa Curiana* o onim ljudima koji su ustanovili naslednike u svojim testamentima kako bi oni dobili nasleđstvo ako...“; i 3) „kako je Crassus koristio mnogo primera u *Causa Curiana* o onim ljudima koji su dobili nasleđstvo, tako što su bili ustanovljeni kao naslednici u testamentu...“ Vid.: T Lessen, *op. cit.*, 243.

29 Cic. *Top.* 10.44.

Sabinijanska argumentacija u prilog naslednika Petra može se rekonstruisati na sledeći način:

- A) Statuliber pripada nasledniku dok je uslov za njegovo puštanje na čekanju,
- B) Stvar koja je zaveštana putem *legatum per vindicationem* pod nekim uslovom, pripada nasledniku dok je uslov na čekanju,
- C) Stvar je zaveštana u *legatum per vindicationem* pod istim uslovom.
- D) Sledstveno ovome, zaveštana stvar pripada nasledniku dok je uslov na čekanju.

Osim Gajevih *Institutiones*, nijedan drugi izvor koji je došao do nas nije se ticao kontroverze škola. U *Digestama* su Pavle, Ulpijan i Modestin primenili isto gledište kao i sabinijanci: dok je uslov na čekanju, legat pripada nasledniku.³⁰ Kada se uslov ispuni, legatar postaje novi vlasnik.³¹ Primena prokulijanskog gledišta, sa druge strane, se nigde ne može naći.

Ovo dovodi do zaključka da pravno pitanje koje je dalo povoda za kontroverzu škola nije više diskutovano. Prokulijansko mišljenje prema kome stvar zaveštana putem *legatum per vindicationem* ne pripada nikome pre nego što je uslov ispunjen je bilo vrlo nepraktično zbog pravne nesigurnosti koju je kreiralo. Stoga, nema potrebe za diskusijom kako bi potvrdili da je sabinijansko gledište prevagnulo. Ovo je još jedan u nizu dokaza u prilog okolnosti da su obe škole nestale pre nego što su se uopšte izmirile u vezi sa najvažnijim kontroverzama.

30 D. 6.1.66 (*Paulus libro secundo quaestionum*); D. 7.1.12.5 (*Ulpianus libro 17 ad Sabinum*), D. 10.2.12.2 (*Ulpianus libro 19 ad edictum*); D.31.32.1 (*Modestinus libro nono regularum*).

31 Legatar, ima pravo na stvari kakva je bila u trenutku kada je naslednik stupio u zaostavštinu. Stog je odlučeno da su neki od pravnih akata naslednika odmah važeći, ali su njihovi efekti ukinuti čim se uslov ispuni. Videti, D. 7.4.16 (*Ulpianus libro quinto disputationum*), D. 8.6.11.1. (*Marcellus libro quarto digestorum*). Ostali pravni akti su bili nedelotvorni ukoliko je uslov ostao neispunjen, s obzirom da njihovi efekti ne mogu biti ukinuti u kasnijem stadijumu. Vid.:D. 11.7.34; (*Paulus libro 64 ad edictum*), D. 40.1.11 (*Paulus libro 64 ad edictum*), D. 40.9.29.1. (*Gaius libro primo de manumissionibus*).

Vladimir Vulet

Associate Professor at the University of Belgrade Faculty of Law

WHY LIVE THIS LIFE WHEN NO ONE COMES OUT OF IT ALIVE: LEGAT PER VINDICATIONEM IN THE AGE OF THE EPIDEMIC

Summary

Singular successions of mortis causa, as special orders in a will, are limited to the disposal of certain, special individual rights according to the norms of ancient Roman civil law. Whether it was a natural death, violent or death from an infection during the epidemic, these successions, known as legacies, had to be left in the prescribed form, in a legally valid will, and only after the appointment of a universal successor as the most important element of every testament (*institutio heredis est caput et fundamentum testamenti*). Augustus also legally confirmed special documents, codices, provided that they were confirmed in a will (*testamento confirmati*). The codices did not have to be made in a certain form, but technically they mostly resembled a will – wooden tablets on which a layer of wax was applied. The legacy *per vindicationem*, which arises when the testator uses the words *do, lego, habeto* (I give, legate, let there be) was the subject of certain disagreements regarding the moment of its validity. Sabin and Cassius, on the one hand, and Nerva and Proculus, on the other, sharply opposed the arguments, which served as one of the most interesting controversies of the Sabine and Proculian schools of law.

Key words: *Legacy – Epidemic – Sabinians – Proculeans – Jurisprudence.*

LITERATURA

Amirante L., „Per la storia dei testi giurisprudenziali classici“, *Labeo* 3/1961, Napoli.

Arangio-Ruiz v., *Instituzioni di diritto romano*, Napoli 1960.

Baviera G., *Le due scuole dei giureconsulti romani*, Firenze 1898 (repr. Roma 1970).

- Biondi B., *Successione testamentaria e donazioni*, Milano 1955.
- Biondi B., *Instituzioni di diritto romano*, Padova 1947.
- Falchi G. L., *Le controversie fra Sabiniani e Proculiani*, Milano 1981.
- Grosso G., *I legati nel diritto romano: parte generale*, Torino 1962.
- Lessen T., *Gaius meets Cicero*, Leiden – Boston 2010.
- Liebs D., „Rechtsschulen und Rechtsunterricht im Prinzipat“, *ANRW* 2.15/1976.
- Santalucia b., *L'opera di Gaio „ad edictum praetoris urbani“*, Milano 1975.
- Stein P., „The Two Schools of Jurists in the Early Roman Principate“, *CLJ* 31/1972.
- Stolfi E., „Il modello delle scuole in Pomponio e Gaio“, *SDHI* 63/ (1997).
- Schwarz B., „Das strittige Recht der römischen Juristen“, *Festschrift Fritz Schulz. II* (eds. V. Arangio– Ruiz, H. Niedermeyer), Weimar 1951.
- Voigt M., *Römische Rechtsgeschichte II*, Stuttgart 1899 (repr. Aalen 1963).
- Voci P., *Teoria dell'acquisto del legato secondo il diritto romano*, Milano 1936.
- Vuletić V., *Rimska klasična jurisprudencija – dileme i pravne kontroverze u Gajevom delu*, Beograd 2017.
- Wlassak M., „Vindikation und Vindikationslegat“, *SZ* 31/1910.